

การสร้างวัฒนธรรมแห่งสันติภาพ และการแก้ปัญหาโดยสันติวิธี

ดร. ชัยวัฒน์ สถาอานันท์

ดร. ม.ร.ว. รุจยา อาภากร

สันติภาพเป็นสถานะที่มนุษย์รื้อรามาช้านาน โดยเฉพาะในความหมายที่ว่าเป็นสถานะที่ตรงข้ามกับสภาวะสงคราม แต่ในศตวรรษที่ 20 สันติภาพเป็นความฝันมากกว่าความเป็นจริง กลยุทธ์หรือวิธีการที่จะนำไปสู่สันติภาพนั้นจึงดูเหมือนว่าไม่อยู่ในความสามารถของมนุษย์ในศตวรรษที่ 20 เท่าไรนัก ส่วนการนำ "สันติวิธี" มาแก้ปัญหาของโลกสมัยใหม่นั้น หมายความว่า เป็นการละเว้นการไม่ใช้ความรุนแรงในการแก้ปัญหานั้น จึงมีทางเป็นไปได้มากกว่า

ในช่วงโม่งนี้เราจะดูว่าในความเห็นของผู้ที่ฝึกฝนในสันติภาพ และผู้ที่อยากจะทำแก้ปัญหาต่าง ๆ ของโลกสมัยใหม่ด้วยสันติวิธีนั้น ทั้งสองเรื่องเกี่ยวพันกัน และในทางปฏิบัติมีความยากง่ายพอกัน

หากจำกัดความ "สันติภาพ" อย่างแคบ ๆ ว่าหมายถึงสภาวะปลอดสงคราม นับตั้งแต่สงครามโลกครั้งที่ 2 ยุติลงในปี 1945 จนถึงก่อนปี 1991 โลกมีสงคราม 127 ครั้ง ทำให้มีคนล้มตายถึง 21.8 ล้านคน โดยสงคราม 125 ครั้งในทั้งหมด 127 ครั้ง เกิดขึ้นในประเทศกำลังพัฒนาทั้งสิ้น ลักษณะสำคัญของความรุนแรงทางตรงของโลกยุคหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ก็คือ ผู้ที่เสียชีวิตจากสงครามส่วนใหญ่อยู่ในทวีปเอเชีย โดยเฉพาะในเอเชียตะวันออกเฉียงไกล แม้เอเชียจะเป็นทวีปที่มีประชากร 55% ของประชากรโลก แต่ก็เป็นทวีปที่มีสัดส่วนผู้เสียชีวิตจากสงครามสูงถึง 70% ด้วย

นอกจากนั้น แม้ทหารจะไม่ได้ปกครองหลายประเทศในเอเชียโดยตรง แต่ก็ยังมีบทบาทนำทางการเมืองอยู่ในประเทศเหล่านี้ ฝ่ายความมั่นคงแห่งชาติยังมีอำนาจมากโดยอาศัยกฎหมายล้ำสมัยซึ่งออกบังคับใช้ตั้งแต่สมัยทหารปกครองประเทศ และบางครั้งทางการก็ใช้ความรุนแรงกับประชาชน

"สันติภาพ" จึงมิได้มีความหมายแต่เพียงว่าเป็นสภาวะปลอดสงคราม แต่ยังหมายถึงสภาวะปลอดความรุนแรงเชิงโครงสร้าง ศักยภาพแห่งชีวิตมนุษย์ โดยเฉพาะในเอเชียนี้ยังคงถูกริดรอนด้วยโครงสร้างของสังคมเอง ตัวอย่างเช่น ประชากรในอัฟกานิสถานจะมีอายุเฉลี่ยเพียง 40 ปี เมื่อเทียบกับชาวอเมริกันซึ่งประชากรมีอายุเฉลี่ย 76 ปี และญี่ปุ่น 77 ปี คนที่เกิดในภูมิภาคยากจนของเอเชียทำให้ชีวิตของคนนั้นสั้นลงเกือบครึ่ง ขณะที่มารดาทุกคนในสวีเดนได้รับการดูแลระหว่างมีครรภ์ มารดาในอัฟกานิสถานเพียง 5% เท่านั้นที่จะได้รับการดูแลในระดับที่ใกล้เคียงกัน

การเปลี่ยนจากความรุนแรงทั้งทางตรงและเชิงโครงสร้าง ไปสู่สันติภาพ จะเป็นไปได้ยากมาก หากไม่พิจารณาพลังที่ให้ความชอบธรรมและค้ำจุนความรุนแรงเหล่านี้ กล่าวคือ วัฒนธรรมที่ห้อมล้อมและให้ความชอบธรรมกับปัญหา ยิ่งกว่านั้น วัฒนธรรมเหล่านี้ยังผลักดันให้ทางออกซึ่งเน้นความสำคัญกับมนุษย์และสันติภาพกลายเป็นเรื่องอุดมคติ กระทั่งเป็นความเพ้อฝัน การเปลี่ยนแปลงที่ฐานกลางทางวัฒนธรรมจึงมีความสำคัญยิ่ง หากมุ่งบรรลุศักยภาพของทางออกที่โน้มนำสู่สันติภาพ กล่าวอีกนัยหนึ่ง ถ้าสงครามและความอยุติธรรมดำรงอยู่ได้เพราะความรุนแรงทางวัฒนธรรม เพื่อทำให้ความรุนแรงทั้งสองรูปแบบยุติลง ก็จำเป็นต้องใส่ใจกับ “ สันติวัฒนธรรม ” หรือวิถีชีวิตแบบสันติ และจัดให้ส่งอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงสังคมไปในทางที่พึงปรารถนา

ในการอภิปรายปัญหาความรุนแรงซึ่งนิยามไว้กว้าง ๆ ให้เข้าใจครอบคลุมคงต้องพิจารณาเป็น 5 ระดับ บรรทัดแรกของปัญญาสากลของยูเนสโกเสนอไว้ว่า กำเนิดของสงครามอยู่ในใจของคน การป้องกันสงครามจึงต้องเริ่มที่ใจคนเช่นกัน การกล่าวถึงสันติภาพ โดยเฉพาะหากมุ่งประเด็นไปที่วัฒนธรรม จึงควรเริ่มต้นที่ใจคน ซึ่งมี 2 ทางเลือก คือ “ใจของหมู่มชน” และ “ใจของปัจเจกชน”

ปัญหาความรุนแรงและทางออกของปัญหาใน 5 ระดับ คือระดับปัจเจกชน ระดับระหว่างบุคคล ระดับรัฐ / โครงสร้าง ระดับนานาชาติ และระดับมนุษย / ธรรมชาติ สิ่งที่ต้องกล่าวถึงก่อนในตอนนี้เป็นความไม่ชัดเจนของเส้นที่ขีดแบ่ง 5 ระดับเหล่านี้ออกจากกัน และปัญหาที่เกิดขึ้นในระดับหนึ่งอาจล้าเข้าไปในระดับอื่น ตัวอย่างเช่น วิถี “การจัดการ” ทรัพยากร ซึ่งเป็นผลมาจากนโยบายการพัฒนาประเทศ ในทางหนึ่งก็สะท้อนการจัดสรรอำนาจของสังคมด้วย

นักวิชาการชาวมุสลิมผู้หนึ่งเคยเขียนว่า ปัญหาเช่น การทำลายสิ่งแวดล้อมอันเกิดจากการพัฒนาเทคโนโลยี โดยมากมักเป็นผลมาจาก “อาการของโรคความจำเสื่อม หรือความหลงลืมที่คนสมัยใหม่เป็นกันมาก” พวกเขาลืมไปว่าตนเป็นใคร อาการหลงลืมนี้ไม่มากก็น้อยเป็นผลมาจากการเปลี่ยนแปลง และอัตราความเร็วของการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นอย่างรุนแรงและเหวี่ยงให้พวกเขาหลุดออกจากสังคมเดิม กลายเป็นคนไร้บ้าน ต้องมีชีวิตอยู่บนชายขอบของการดำรงอยู่ของพวกเขา

ปัจเจกชนจำต้องอาศัยการนิยามความเป็นจริงที่ครอบคลุมเพื่อให้ความหมายแก่ชีวิต
อย่างรอบด้าน นิยามดังกล่าวจะช่วยประสานสังคมเข้าด้วยกัน และดังนั้นจึงก่อร่างสร้างจักรวาล
ทางสัญลักษณ์ระดับปัจเจกชน เพื่อให้เขา/เธอสามารถบรรลุศักยภาพที่มีอยู่ สามารถก้าวออก

-3-

จากอาณาบริเวณแห่งความรุนแรง ผู้คนเหล่านี้จะต้องค้นหาความหมายหรือ “นิยามของความเป็นจริง” เสียใหม่ ซึ่งก็คือการเอาชนะอาการหลงลืมที่กล่าวไว้ข้างต้นนั่นเอง

การแก้อาการหลงลืมน่าจะทำได้โดยกระบวนการฟื้นความจำ ซึ่งรวมถึงความพยายาม
ของปัจเจกชนที่จะตระหนักว่าตนเองเป็นใครและสภาพความเป็นจริงที่อยู่รายล้อมเป็นอย่างไร
เพราะการลบล้างความรู้สึกไร้บ้านไม่ได้หมายถึงการย้อนพาร่างกายกลับไปอยู่ในที่ที่เคยอยู่ หาก
หมายถึงการฟื้นฟูสติสัมปชัญญะที่ครั้งหนึ่งได้สูญหายให้กลับคืนมา ไม่ว่าจะเขา/เธอจะอยู่ตรงชาย
ขอบหรือไม่ เพื่อให้สามารถอยู่ร่วมกับสภาพเป็นจริงที่เปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา

ตามปกติความรุนแรงต่อมนุษย์คนอื่นมักถูกสร้างให้ชอบธรรมโดยกระบวนการทางสังคม
ที่ซับซ้อน ซึ่งทำให้ “เรา” มอง “เขา” ในฐานะของสิ่งที่ต่ำกว่ามนุษย์กว่าสองทศวรรษมาแล้ว อิริค
อิริคสันได้สร้างแนวคิดเรื่อง “การจำแนกเผ่าพันธุ์เทียม” เพื่ออธิบายว่า สมาชิกของกลุ่มต่าง ๆ
มองตนเองเป็นมนุษย์ที่แท้เพียงกลุ่มเดียว และมองว่าคนกลุ่มอื่นมีความเป็นมนุษย์น้อยกว่า
แม้ว่าในทางชีววิทยามนุษย์ทั้งหลายล้วนสังกัดสายพันธุ์เดียวกัน ในขณะที่การสร้างอัตลักษณ์
จำแนกคนกลุ่มหนึ่งออกจากกลุ่มอื่น การจำแนกเผ่าพันธุ์เทียมได้ทำลายความเป็นไปได้ที่กลุ่ม
ต่าง ๆ จะ

มอง “เขา” กลุ่มอื่นในฐานะที่เท่าเทียมกับ “เรา” กล่าวอีกนัยหนึ่ง มนุษย์ได้แปลงความแตกต่าง
ทางวัฒนธรรม ภูมิศาสตร์ เศรษฐกิจ หรือความแตกต่างทางกายภาพ ให้กลายเป็นกลุ่มเทียม
และสัมพันธ์กันโดยสร้างข้ออ้างที่มีศักยภาพในการใช้ความรุนแรง ด้วยเหตุนี้ความรุนแรงต่อ “คน
อื่น” ที่ถูกนิยามโดยเพศ ชนชั้น ศาสนา เชื้อชาติ สัญชาติฯ จึงเกิดขึ้นโดยง่าย

ทางออกของความรุนแรงระหว่างบุคคลนั้นเริ่มจากความพยายามตั้งคำถามกับรูปแบบ
ต่าง ๆ ของกลุ่มเทียม จากนั้นจึงตามด้วยกระบวนการ “ฟื้นฟูความเป็นมนุษย์” ซึ่งเน้นการเคารพ
ความแตกต่างของมนุษย์ ในขณะที่เดียวกันก็ยืนยันความเป็นเอกภาพของมนุษยชาติ

ความรุนแรงในระดับรัฐ / โครงสร้าง ทั้งความรุนแรงโดยตรงและเชิงโครงสร้าง เป็นผล
มาจากการปะทะสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ในฐานะสัตว์สังคมกับรัฐและโครงสร้างทางสังคมนั่นเอง
ตัวอย่างเช่น ในบรรดา 21 ประเทศในเอเชีย ยกเว้นประเทศในตะวันออกกลาง มี 13 ประเทศซึ่ง
ถูกปกครองโดยรัฐบาลทหาร การรุกร้าของทหารเข้าในสังเวียนการเมืองทำให้ความเป็นไปได้ของ

การใช้ความรุนแรงโดยรัฐต่อประชาชนมีมากขึ้น ทำให้การทรมาน ความโหดร้าย การกักขัง และการฆาตกรรมอันเนื่องมาจากสาเหตุทางการเมือง เป็นปรากฏการณ์ที่เห็นได้ชัดในประเทศเหล่านี้ เพราะลักษณะหนึ่งของรัฐบาลทหารคือการไม่ใส่ใจกับสิทธิมนุษยชนขั้นพื้นฐาน ตัวอย่างที่เห็นชัดคือกรณีของพม่า

-4-

ถ้าเชื่อคำกล่าวของแมกซ์ เวเบอร์ที่ว่า ลักษณะสำคัญประการหนึ่งของรัฐก็คือ การอ้างความชอบธรรมในการควบคุมวิถีการใช้ความรุนแรง ความรุนแรงก็อาจเกิดขึ้นในรูปแบบต่าง ๆ ประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เอเชียอาคเนย์ และเอเชียใต้ มีเพียงบางประเทศเท่านั้นที่ไม่ถูกควบคุมโดยรัฐบาลทหาร กระนั้นก็ยังมีการใช้ความรุนแรงโดยรัฐต่อประชาชนบ้างในแทบทุกประเทศ

ความรุนแรงเชิงโครงสร้างทำให้คนตายก่อนวัยอันควร โดยทั่วไปมักใช้ 2 ดัชนีในการประเมินความรุนแรงเชิงโครงสร้าง คืออายุเฉลี่ยของเด็กแรกเกิดและอัตราการเสียชีวิตของทารก จากดัชนีทั้งสองจะเห็นแบบแผนที่ชัดเจน

หากการกระจายอำนาจยังไม่เท่าเทียมนำไปสู่ทั้งการใช้ความรุนแรงโดยรัฐและความรุนแรงเชิงโครงสร้าง ทางออกก็คือการทำให้เป็นประชาธิปไตย และเพราะชีวิตที่มีโอกาสที่ไม่เท่าเทียมเป็นผลมาจากอำนาจที่ไม่เท่าเทียมในโครงสร้าง การทำให้เป็นประชาธิปไตยซึ่งทำทลายการผูกขาดอำนาจเชิงโครงสร้าง ย่อมสามารถเพิ่มโอกาสในชีวิตและลดความรุนแรงเชิงโครงสร้างได้

นอกจากนี้ยังมีปัญหาเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างประเทศที่ไม่เป็นธรรมชาติ ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศที่ศูนย์กลางของประเทศรอบนอก และประเทศรอบนอกของกลุ่มประเทศรอบนอก มีความแตกต่างให้พูดถึงได้อีกมาก ตัวอย่างเช่น การที่บริษัทค้าไม้ที่พบความยุ่งยากในประเทศไทยเริ่มขยายออกสู่ประเทศเพื่อนบ้านของไทย โดยเฉพาะพม่า เงินตราที่รัฐบาลพม่าได้จากการขายไม้อาจต้องแลกกับความสมบูรณ์ของป่าธรรมชาติซึ่งอาจส่งผลกระทบต่อชีวิตของชาวนาพม่าในอนาคต

การต้านแนวโน้มการเกิดสงครามระหว่างประเทศควรใช้การทูตและระบบของสหประชาชาติให้เป็นประโยชน์ในการหาข้อยุติในความขัดแย้งระหว่างประเทศ ส่วนการแก้ปัญหาการแลกเปลี่ยนที่ไม่เป็นธรรมระหว่างประเทศควรทำโดยให้อำนาจกับประชาชนในท้องถิ่น และสนับสนุนการทำงานขององค์กรพัฒนาเอกชน (NGO) ในระดับภูมิภาค

ความรุนแรงในระดับมนุษย์ / ระบบนิเวศน์เป็นปรากฏการณ์ที่ซับซ้อน ความรุนแรงต่อสภาพแวดล้อมอย่างขนานใหญ่เป็นผลมาจากนโยบายของชาติที่กำหนดโดยผู้มีอำนาจที่ควบคุม

รัฐบาล และทิศทางการพัฒนาประเทศ เมื่อระบบเสถียรย่อมนำมาซึ่งความพินาศ และ
ส่งผลกระทบต่อประชาชน แต่ความปรารถนาจะคุ้มครองสภาพแวดล้อมของประชาชน บ่อยครั้ง
เป็นที่มาของความขัดแย้งระหว่างประชาชนกับธุรกิจค้าไม้ขนาดใหญ่ ซึ่งบางครั้งลุกลาม
กลายเป็นการใช้ความรุนแรงต่อกัน

-5-

สังคมดั้งเดิมในเอเชียอาคเนย์และเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ออกเคยมองธรรมชาติอย่างให้ความเคารพ
เช่นคำว่า “แม่น้้า” ในภาษาไทย “แม่”คือผู้ให้กำเนิดมนุษย์ สำหรับคนอินเดีย แม่น้้าคงคาได้รับ
การเรียกขานด้วยความรักและเคารพว่า “แม่พระคงคา” เมื่อใดก็ตามที่แม่น้้าไม่ไหล “แม่”อีกต่อไป
โอกาสที่ธรรมชาติจะถูกข่มขู่เรามีมากขึ้น การไม่เคารพต่อธรรมชาติจึงนำมาซึ่งการทำลายล้าง
ระบบนิเวศ

การแก้ปัญหาความรุนแรงที่มีสาเหตุจากความสัมพันธ์ที่พิกลพิการระหว่างมนุษย์กับ
ธรรมชาติ จะทำได้ด้วยการเปลี่ยนทัศนคติที่มีอยู่ ให้คนเคารพธรรมชาติและเน้นการอยู่ร่วมกัน
อย่างกลมกลืนระหว่างมนุษย์และธรรมชาติรอบตัวเขา

ขณะที่อาการความจำเผลอและความรู้สึกไร้บ้าน ความรุนแรงระหว่างบุคคล/ระหว่างกลุ่ม
ความรุนแรงโดยรัฐ / โครงสร้าง การแลกเปลี่ยนที่อาจนำไปสู่สงคราม / ความไม่เท่าเทียม และ
การทำลายล้างระบบนิเวศ ประกอบกันเป็นปัญหาแห่งความรุนแรง การฟื้นฟูความทรงจำ การฟื้นฟู
ความเป็นมนุษย์ การทำให้เป็นประชาธิปไตย/การให้อำนาจผู้ที่ถูกกดขี่ การทูต / การร่วมมือ
ภายในภูมิภาค และการเคารพธรรมชาติคือทางออกเพื่อสร้างสันติภาพ

โดยสรุปแล้ว การใช้สันติวิธี หรือการละเว้นการใช้กำลังและความรุนแรงในการ
แก้ปัญหาความขัดแย้งเป็นส่วนหนึ่งของการสร้างวัฒนธรรม หรือวิถีชีวิตที่เน้นการอยู่อย่างสันติ
เพราะถ้าเรามองข้ามที่มาของปัญหาของความขัดแย้งแล้วการใช้สันติวิธีก็มิอาจแก้ปัญหาได้
เพราะสันติวิธีมิใช่เป็นอาวุธศักดิ์สิทธิ์ ในทางตรงกันข้ามอาจเป็นการโอบอุ้มผู้ที่สร้างปัญหาหรือ
เป็นชนวนสร้างความโกรธแค้นให้แก่ผู้ที่ประสบปัญหาและมองไม่เห็นทางออกจากโครงสร้างของ
การใช้ความรุนแรงในสังคม

สำหรับปัจจุบันองค์การสหประชาชาติได้ระบุให้ปี ค.ศ. 2000 เป็นปีสากลเพื่อ
วัฒนธรรมแห่งสันติภาพ (International Year For The Culture of Peace) และปี 2001 –
2010 เป็น “ ทศวรรษสากลเพื่อวัฒนธรรมแห่งสันติภาพและอหิงสาสำหรับเด็กในโลก “
(International Decade for a Culture of Peace and Non – Violence for the Children
of the World)

“ ประกาศว่าด้วยวัฒนธรรมแห่งสันติภาพ “ ของสหประชาชาติได้ให้คำนิยามวัฒนธรรมแห่งสันติภาพว่า เป็นชุดของค่านิยม ทักษะคติ ประเพณี รูปแบบของการประพฤติปฏิบัติ และวิถีชีวิตที่มีรากฐานอยู่บน

1. การเคารพชีวิต หยุดการใช้กำลัง และส่งเสริมอหิงสาธรรมโดยผ่านการศึกษา การเจรจา และความร่วมมือ

-6-

2. การเคารพในหลักอธิปไตย และ integrity ของรัฐ
3. การเคารพในสิทธิมนุษยชน และพื้นฐานของเสรีภาพ
4. การยึดหลักการระงับกรณีพิพาทโดยสันติวิธี
5. ความพยายามในการตอบสนองของความต้องการด้านการพัฒนา และสิ่งแวดล้อมของคนในปัจจุบันและอนาคต
6. การเคารพสิทธิในการพัฒนา และการส่งเสริม
7. การเคารพในความเสมอภาคระหว่างหญิงและชาย
8. การเคารพในสิทธิของการแสดงออก ข้อคิดเห็น และข้อมูลข่าวสาร
9. การยึดถือหลักของเสรีภาพ ยุติธรรม ประชาธิปไตย ขันติธรรม ความเป็นปึกแผ่น ความร่วมมือ ความหลากหลายทางวัฒนธรรม การเจรจา และเข้าใจทุกระดับของสังคมและรัฐชาติ

ดังนั้นจึงเห็นได้ว่าวิถีชีวิตที่เปี่ยมด้วยความดีงามตามที่รัฐและสังคมโลกปัจจุบันเห็นพ้องต้องกันนั้นก็คือ ความหมายของวัฒนธรรมเพื่อสันติภาพนั่นเอง
